

O‘ZBEKISTON SUG‘URTA BOZORI PORTFELI TAHLILI

Madraximov Ilxom Kamilovich,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi
madraximovilxom01@gmail.com
https://orcid.org/0010-0088-4477-241X
https://doi.org/10.5281/zenodo.23792405

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston sug‘urta bozori portfelining tarkibiy-strategik xususiyatlari, diversifikatsiya darajasi va moliyaviy barqarorlikka ta’siri kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda sug‘urta portfeli tushunchasining nazariy asoslari Markowitz portfel nazariyasi, Swiss Re Institute tahlillari, IAIS hamda OECD standartlari asosida yoritilib, tadqiqotlarning turlicha ilmiy yondashuvlari qiyosiy baholanadi. O‘zbekiston sug‘urta bozorida umumiy sug‘urta segmentining keskin ustunligi, hayot sug‘urtasi rivojlanishining sustligi, to‘lov qobiliyati koeffitsiyentlarining pastligi va qayta sug‘urtaning yetarli darajada shakllanmaganligi kabi muammolar statistik ma’lumotlar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, sug‘urta xizmatlari diversifikatsiyasining cheklanganligi, sug‘urta madaniyatining pastligi va Solvency II standartlariga mos kelmaydigan tartibga solish amaliyoti O‘zbekiston sug‘urta bozorining asosiy cheklovlari sifatida aniqlanadi hamda portfel boshqaruvini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar beriladi.

Kalit so‘zlar: sug‘urta portfeli, diversifikatsiya, risklarni boshqarish, Solvency II, O‘zbekiston sug‘urta bozori, hayot sug‘urtasi, moliyaviy barqarorlik, qayta sug‘urtalash, portfel rentabelligi, Markowitz nazariyasi.

ANALYSIS OF THE INSURANCE PORTFOLIO OF THE UZBEKISTAN INSURANCE MARKET

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the structural and strategic characteristics of the insurance portfolio in Uzbekistan, focusing on the degree of diversification and its impact on financial stability. The study examines the theoretical foundations of the insurance portfolio based on Markowitz’s portfolio theory, analytical insights from the Swiss Re Institute, and the regulatory frameworks of the IAIS and OECD, while comparing various scholarly approaches. Statistical data reveal several challenges within the Uzbek insurance market, including the overwhelming dominance of non-life insurance, the underdevelopment of life insurance, low solvency ratios, and insufficient reinsurance capacity. Additionally, limited diversification of insurance products, low insurance awareness among the population, and inconsistencies between the current regulatory system and Solvency II standards are identified as key constraints to market development. The study offers evidence-based recommendations aimed at improving portfolio management efficiency and ensuring the sustainable development of Uzbekistan’s insurance sector.

Keywords: insurance portfolio, diversification, risk management, Solvency II, Uzbekistan insurance market, life insurance, financial stability, reinsurance, portfolio profitability, Markowitz theory.

АНАЛИЗ СТРАХОВОГО ПОРТФЕЛЯ СТРАХОВОГО РЫНКА УЗБЕКИСТАНА

Аннотация. В данной статье представлен комплексный анализ структурно-стратегических характеристик страхового портфеля страхового рынка Узбекистана, с акцентом на степень диверсификации и её влияние на финансовую устойчивость компаний. В исследовании раскрыты теоретические основы страхового портфеля на базе портфельной теории Марковица, аналитических материалов Swiss Re Institute, а также нормативно-методологических подходов IAIS и OECD, с сопоставлением различных научных взглядов. Статистические данные показывают ряд проблем, характерных для страхового рынка Узбекистана, включая значительное доминирование общего страхования, недостаточное развитие сегмента страхования жизни, низкие коэффициенты платежеспособности и ограниченные возможности перестрахования. Кроме того, выявлены такие ключевые ограничения, как узкий спектр страховых продуктов, низкий уровень страховой культуры населения и несоответствие действующей системы регулирования стандартам Solvency II. На основе проведённого анализа предложены научно обоснованные рекомендации, направленные на повышение эффективности управления страховым портфелем и обеспечение устойчивого развития национального страхового сектора.

Ключевые слова: страховой портфель, диверсификация, управление рисками, Solvency II, страховой рынок Узбекистана, страхование жизни, финансовая устойчивость, перестрахование, рентабельность портфеля, теория Марковица.

Kirish

Bugungi global moliya bozorlarida notinchlik, tabiiy ofatlar, geosiyosiy tavakkalchiliklar va iqtisodiy o‘zgarishlar sug‘urta kompaniyalari oldiga yangi va ko‘p qirrali risklarni boshqarish vazifasini qo‘ymoqda. Bunday sharoitda sug‘urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta’minlash, daromad manbalarini diversifikatsiya qilish va kapital yukini muvozanatlashtirishda sug‘urta portfelini samarali shakllantirish va boshqarish alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Sug‘urta portfeli bu sug‘urtalovchi tomonidan jamlangan va boshqarilayotgan turli sug‘urta shartnomalarining majmuasidir. U kompaniya faoliyatidagi barcha sug‘urta turlari, ularning muddatlari, mijozlar segmenti, geografik hududlar va moliyaviy natijalarini qamrab oladi. Har bir portfel tuzilishida asosiy maqsad – risk va daromad o‘rtasidagi muvozanatni saqlash, tavakkalchilikni optimallashtirish hamda bozorda raqobatbardoshlikni ta’minlashdir.

Sug‘urta portfeli bugungi kunda nafaqat kompaniya daromadlarini shakllantirish vositasi, balki risklarni boshqarishning muhim moliyaviy mexanizmi sifatida ham talqin qilinmoqda. Ilmiy manbalarda sug‘urta portfelining funksiyalari haqida bir-biridan farqli yondashuvlar mavjud bo‘lib, ular amaliyotda qo‘llanilayotgan strategiyalarga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatadi.

Adabiyotlar tahlili.

Sug‘urta portfeli tushunchasi ilmiy adabiyotlarda sug‘urtalovchi tomonidan tuzilgan barcha faol hamda muddati o‘tgan shartnomalarning yig‘indisi sifatida izohlanadi. Portfel tarkibi sug‘urta turlari, risk darajalari, hududiy omillar, mijozlar profili va boshqa aktuar

omillar asosida shakllanib, kompaniyaning umumiy xavf ko‘rsatkichlarini belgilaydi. Ushbu yondashuv sug‘urta bozorida barqarorlikni ta’minlash, risklarning kutilmagan tebranishlarini kamaytirish va moliyaviy chidamlilikni oshirish uchun muhim hisoblanadi (Swiss Re Institute, 2023).

Sug‘urta portfelining nazariy asoslari investitsiya menejmentidagi klassik portfel nazariyasi bilan bevosita bog‘liq. Markowitz (1952) tomonidan ishlab chiqilgan “portfolio selection” modeli aktivlar o‘rtasidagi kovariatsiya va diversifikatsiya tamoyillarini inobatga olgan holda optimal portfel yaratishning ilmiy asoslarini shakllantirgan. Ushbu yondashuvning sug‘urtaga tatbiq etilishi kompaniya portfelidagi risklarni tarqatish, tavakkalchiliklarni muvozanatlashtirish va maqsadli rentabellik darajasiga erishish imkonini beradi. Ya’ni, sug‘urta portfeli ham investitsiya portfeli kabi turli yo‘nalishlar va segmentlar bo‘yicha muvozanatlashtirilgan bo‘lishi kerak.

Swiss Re Institute (2023) global sug‘urta sektoridagi so‘nggi tendensiyalarni tahlil qilar ekan, diversifikatsiyalangan portfelga ega kompaniyalar makroiqtisodiy tebranishlar, inflyatsiya bosimi va tabiiy ofatlar xavfiga nisbatan ko‘proq barqaror bo‘lishini ta’kidlaydi. Shuningdek, portfelning tarkibiy tuzilishi, underwriting intizomi va xavf baholashning aktuarlik jihatlari kompaniyaning uzoq muddatli moliyaviy barqarorligi uchun hal qiluvchi omillar sifatida ko‘rsatiladi.

Kulyasov va Zinchuk sug‘urta portfelining asosiy funksiyalarini to‘rtta yo‘nalishda ko‘rsatadi: risklarni diversifikatsiyalash, daromad oqimlarini barqarorlashtirish, kapitallik talablarini nazorat qilish va likvidlikni boshqarish. Ularning fikricha, sug‘urta portfelining strukturaviy barqarorligi kompaniyaning moliyaviy holati va investitsiyaviy imkoniyatlariga bevosita ta’sir qiladi.

Boshqa tomondan, Shirvani (2021) sug‘urta portfelini kompaniya strategiyasining muhim elementi sifatida talqin qiladi va uning funksiyalarini kengroq doirada baholaydi. Uning ta’kidlashicha, portfel kompaniyaning innovatsion salohiyati, bozor ulushi va mijozlar segmentatsiyasi kabi ko‘rsatkichlarga ham xizmat qilishi mumkin. Bu yondashuvda sug‘urta portfeli faqat moliyaviy natijalarni emas, balki marketing va raqamli transformatsiyani ham o‘z ichiga olgan tizimli yondashuvni anglatadi.

OECD (2021) tahlillariga ko‘ra, zamonaviy sug‘urta bozori sharoitida portfel diversifikatsiyasi nafaqat riskni kamaytirish, balki tartibga solish standartlariga (masalan, Solvency II) mos keluvchi kapitallik darajasini ta’minlash vositasi sifatida ham qaraladi. Shu bois, portfel funksiyalari global standartlar va kapitallilik me’yorlari bilan chambarchas bog‘liqdir.

Shuningdek, IAIS (2022) hisobotida qayd etilishicha, portfel strukturasining to‘g‘ri shakllantirilishi kompaniya barqarorligini kafolatlovchi asosiy faktorlardan biri hisoblanadi. Bu yerda ayniqsa risk turlari bo‘yicha taqsimot, aktivlar va passivlar o‘rtasidagi muvozanat, shuningdek, sug‘urta mahsulotlarining rentabelligi asosiy indikator sifatida ko‘riladi.

Biroq, ayrim olimlar sug‘urta portfelining funksiyalarini haddan tashqari ko‘p sonli kategoriyalarga bo‘lish samarasizligini tanqid qilishadi. Masalan, Brigham va Ehrhardt (2017) portfel menejmentining ortiqcha tafsilotlarga bo‘linishi amaliy qaror qabul qilishni murakkablashtirishini ta’kidlab, faqat risk va rentabellik mezonlariga tayanishni afzal ko‘radi.

Shunday qilib, adabiyotlarda sug‘urta portfelining asosiy funksiyalariga turlicha yondashuvlar mavjud. Biri uni risk menejmenti va moliyaviy barqarorlikni ta’minlovchi vosita sifatida ko‘rsa, boshqasi uni strategik boshqaruvning innovatsion elementi sifatida talqin qiladi. Ushbu qarama-qarshi nuqtai nazarlarni sintez qilish orqali milliy sug‘urta kompaniyalarida portfel siyosatini samarali shakllantirish mumkin bo‘ladi. Sug‘urta portfelining asosiy funksiyalariga quyidagilar kiradi:

-risklarni diversifikatsiyalash;
-daromadlar oqimini barqarorlashtirish;
-aktiv va passivlar o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash;
-sur‘urta faoliyatining rentabelligini oshirish;
-kompaniyaning raqobatbardoshligini kuchaytirish (IAIS, 2022).

Sug‘urta portfeli tarkibiy tuzilmasini aniqlashda ilk nazariy asoslar Markowitz (1952) tomonidan ishlab chiqilgan portfel nazariyasiga tayanadi. Bu nazariyaga ko‘ra, har qanday aktivlar portfelida, jumladan, sug‘urta portfelida ham asosiy maqsad – daromad va risk o‘rtasida optimal muvozanatni ta’minlashdir. Sug‘urta kompaniyalari uchun esa bu muvozanat – sug‘urta mahsulotlari, mijozlar va geografik risklarning oqilona kombinatsiyasini yaratish orqali erishiladi. Markowitzning modeli bugungi kunda ham portfel diversifikatsiyasi orqali risklarni kamaytirishda nazariy asos sifatida ishlatiladi.

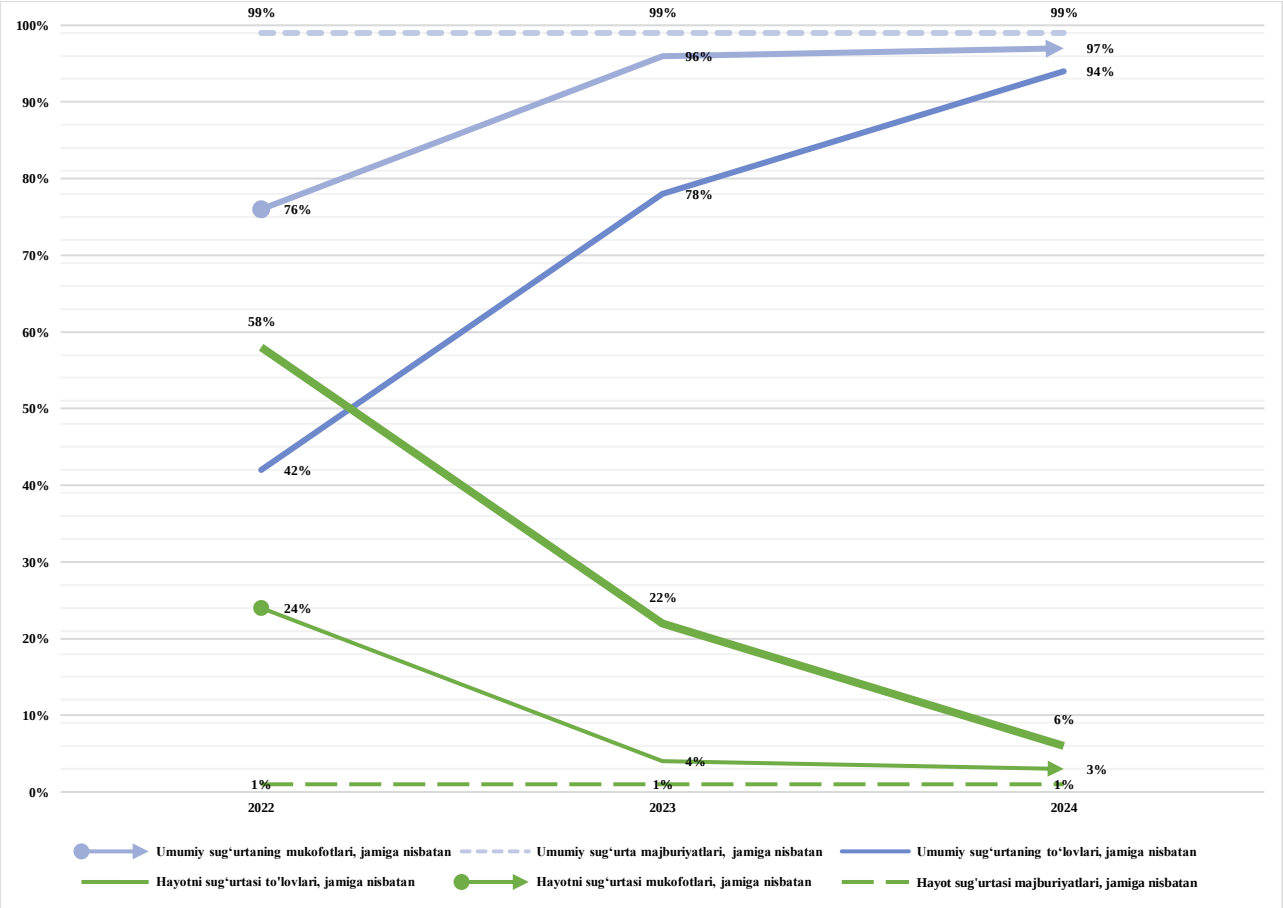
Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotda O‘zbekiston sug‘urta bozorining 2022–2024-yillardagi portfel tuzilmasi, umumiy va hayot sug‘urtasi ulushi, mukofotlar, majburiyatlar va to‘lovlar dinamikasi rasmiy statistika asosida tahlil qilindi. Sug‘urta segmentlari o‘rtasidagi nomutanosiblik qiyosiy yondashuv orqali rivojlangan mamlakatlar tajribasi bilan solishtirildi. Hayot sug‘urtasi kompaniyalarining barqarorligi mukofot/majburiyat koeffitsiyenti asosida baholanib, Solvency II talablaridan chetlanish darajasi aniqlangan. Shuningdek, bozorning mavjud muammolari sektordagi strukturaviy ko‘rsatkichlar tahlilidan kelib chiqqan holda umumlashtirildi.

Tahlil va natijalar.

O‘zbekiston sug‘urta bozori portfelining tarkibiy-strategik tahlili shuni ko‘rsatadiki, sohada umumiy sug‘urta turlarining ulushi yuqori bo‘lib, hayot sug‘urtasi segmenti hali yetarlicha rivojlanmagan. Sug‘urta kompaniyalari o‘z portfellari tarkibini kengaytirish, risklarni turli yo‘nalishlar bo‘yicha diversifikatsiya qilish va xalqaro qayta sug‘urtalash mexanizmlaridan foydalanish orqali barqarorlikka erishishga intilmoqda. Shu bilan birga, ayrim sug‘urta turlarida zararlilik darajasi yuqoriligi, mijozlar segmentida jismoniy shaxslar ulushining ortishi va yuridik shaxslar ulushining kamayishi sug‘urta portfelining strategik boshqaruvida yangi yondashuvlarni talab qilmoqda.

2022–2024 yillarda O‘zbekiston sug‘urta bozorida umumiy sug‘urta segmenti keskin ustunlik qilmoqda. Jumladan, majburiyatlar tarkibida umumiy sug‘urtaning ulushi har yili 99% darajasida bo‘lib qolmoqda, hayot sug‘urtasi esa atigi 1% ni tashkil etmoqda. Mukofotlar bo‘yicha ham umumiy sug‘urta 2022 yildagi 76% ulushdan 2024 yilda 97% gacha o‘sdi, hayot sug‘urtasi esa 24% dan 3% gacha kamaydi. To‘lovlar ko‘rsatkichida esa umumiy sug‘urta 42% → 94% gacha keskin o‘sdi, hayot sug‘urtasi esa 58% → 6% gacha pasaydi.

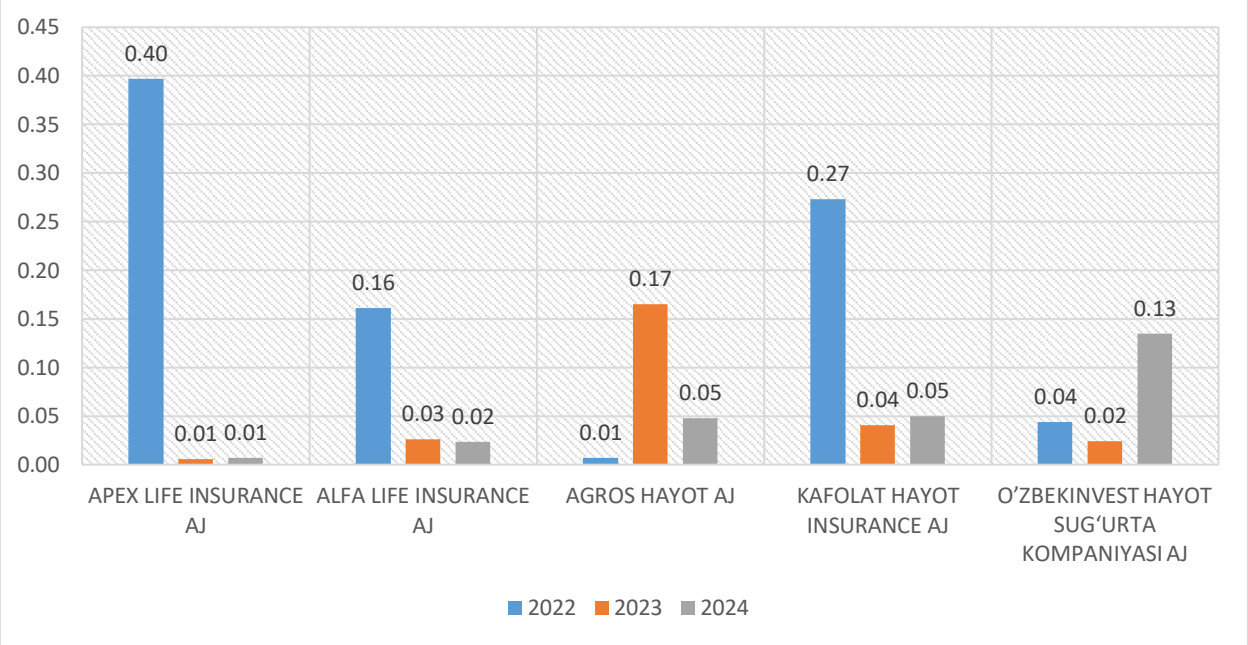
1-rasm. Umumiy va hayot sug’urtasi ko’rsatkichlarining sug’urta bozordagi ulushi tahlili, foizda[1]

Xalqaro tajribada esa bunday nomutanosiblik kuzatilmaydi. Masalan, rivojlangan mamlakatlarda (AQSH, Yevropa, Yaponiya) hayot sug‘urtasining ulushi sug‘urta mukofotlari tarkibida odatda 50–60% ni tashkil qiladi. Osiyo davlatlarida (Janubiy Koreya, Xitoy, Singapur) esa bu ko‘rsatkich yanada yuqori bo‘lib, 65–70% gacha chiqadi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda esa umumiy sug‘urta ustunlik qiladi, ammo baribir hayot sug‘urtasining ulushi O‘zbekistondagidan yuqoriroq darajada saqlanib turadi.

O‘zbekiston sug‘urta bozorida hayot sug‘urtasi segmenti yetarli darajada rivojlanmagan. Bu aholining moliyaviy savodxonligi pastligi, uzoq muddatli sug‘urta mahsulotlariga talabning sustligi hamda soliq imtiyozlari va rag‘batlantirish mexanizmlarining yetarli emasligi bilan izohlanadi. Xalqaro amaliyotdan kelib chiqib, kelgusida bozorning sog‘lom rivojlanishi uchun hayot sug‘urtasi ulushini kamida 20–25% darajaga yetkazish maqsadga muvofiqdir.

Hayot sug‘urtasi segmentida mukofotlarning majburiyatlarga nisbatan yetarlicha yuqori emasligi asosiy muammo bo‘lib qolmoqda. Bu esa kompaniyalarning to‘lov qobiliyatiga bevosita ta’sir qiladi va xalqaro Solvency talablaridan ancha orqada ekanini ko‘rsatadi.

[1] O‘zbekiston Respublikasi Istiqbolli loyihalar milliy agentligi statistik ma’lumotlari asosida tayyorlandi.

2-rasm. 2022–2024-yillarda Top 5ta hayot sug'urta kompaniyasining to'lov qobiliyati koeffitsiyenti, Solvence II metodologiyasi asosida[2]

2022–2024-yillar davomida hayot sug'urtasi bozorida faoliyat yuritayotgan kompaniyalar koeffitsiyentlari (mukofot/majburiyat nisbati) juda past darajada shakllandi. Masalan, APEX Life Insurance 2022-yilda 0,397 daraja bilan yetakchi ko'rsatkichga ega bo'lgan bo'lsa-da, 2023–2024-yillarda keskin pasayib ketdi. Agros Hayot kompaniyasi esa 2023-yilda 0,165 ko'rsatkich bilan nisbatan yuqori natijani qayd etgan, ammo 2024-yilda yana pasaydi. Shu bilan birga, O'zbekinvest Hayot 2024-yilda 0,1345 darajaga chiqib, o'zining barqarorroq holatini namoyon qildi. Qolgan kompaniyalarda esa ko'rsatkichlar 0,02–0,05 oralig'ida bo'lib, juda past darajada saqlanmoqda.

Xulosa.

Sug'urta bozori portfeli diversifikatsiyasida amaliyotda yuzaga kelayotgan muammolaridan quyidagilar aniqlandi:

Birinchidan, O'zbekiston sug'urta bozorida taklif etilayotgan xizmatlar doirasi cheklangan bo'lib, ular yuridik va jismoniy shaxslarning joriy hamda istiqboldagi ehtiyojlarini to'liq qondira olmaydi. Hozirgi vaqtda amalda atigi 60 ga yaqin sug'urta turi mavjud bo'lib, bu jahon amaliyotidagi 200 dan ortiq sug'urta turlariga nisbatan ancha past ko'rsatkichdir. Natijada, sug'urta kompaniyalari mijozlarning ehtiyojlariga moslashuvchan va innovatsion mahsulotlarni taklif qilish imkoniyatidan cheklangan bo'lib qolmoqda.

Ikkinchidan, mamlakatda yirik va yaxshi kapitallashtirilgan milliy qayta sug'urta kompaniyasining yo'qligi sug'urta bozorining rivojlanishini sekinlashtirmoqda. Masalan, Xitoydagi China Re 103 mlrd. dollarlik kapitallashuvga ega bo'lsa, Rossiya Federatsiyasida RNPK 3,2 mlrd. dollarlik kapitali bilan milliy sug'urta tizimining barqarorligini ta'minlab kelmoqda. O'zbekistonda esa bunday kompaniyaning mavjud emasligi sababli risklarni mahalliy darajada to'liq qoplash imkoniyati yo'q va xalqaro qayta sug'urtaga qaramlik yuqori darajada qolmoqda.

Uchinchidan, xususiy va kichik biznes vakillari, shuningdek, aholining keng qatlamlari o'rtasida sug'urta madaniyatining pastligi jiddiy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Sug'urta madaniyati deganda sug'urtaga ajratiladigan moliyaviy

[2] O'zbekiston Respublikasi Istiqbolli loyihalar milliy agentligi statistik ma'lumotlari asosida tayyorlandi.

xarajatlarning ongli ravishda zarur va maqsadga muvofiq ekanligini idrok etish tushuniladi. O‘zbekistonda potensial tavakkalchiliklarning atigi 10 foizdan kamrog‘i sug‘urtalanmoqda, bu esa aholining risklarni boshqarishdagi passivligini ko‘rsatadi.

To‘rtinchidan, mahalliy sug‘urtalovchilar sug‘urta madaniyatini oshirish bo‘yicha tizimli ravishda keng qamrovli chora-tadbirlarni amalga oshirmayaptilar. Bu esa aholining sug‘urtaga bo‘lgan ishonchini oshirish, sug‘urta xizmatlarining afzalliklarini keng tushuntirish va uzoq muddatli barqaror sug‘urta madaniyatini shakllantirishda jiddiy to‘siq bo‘lib qolmoqda.

Beshinchidan, sug‘urta bilan aholini qamrab olish darajasi hamon juda pastligicha qolmoqda. Masalan, O‘zbekistonda jon boshiga yiliga sug‘urta mukofotlari 18 AQSh dollaridan kam bo‘lsa, jahon bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkich 300 AQSh dollarini tashkil etadi. Bu farq aholining sug‘urtaga bo‘lgan qiziqishi va imkoniyatlari cheklanganini ko‘rsatadi.

Oltinchidan, sug‘urta faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish va nazorat qilish mexanizmlari yetarlicha samarali emas. Xususan, qabul qilingan majburiyatlar va o‘z mablag‘lari o‘rtasidagi nisbatni tartibga solish masalalarida sezilarli bo‘shliqlar mavjud. O‘zbekistonda tartibga solish tizimi Solvency I darajasida qolib ketgan bo‘lsa, jahon amaliyotida esa Solvency II kabi tavakkalchilik darajasiga asoslangan yondashuvga o‘tilgan. Bu esa mamlakat sug‘urta bozorining xalqaro standartlarga moslashuvini kechiktirmoqda va kapital yetarliligi hamda risklarni baholashda noaniqliklar tug‘diradi.

Adabiyotlar ro’yxati:

Swiss Re Institute. (2023). World Insurance: Global review and outlook 2023. https://www.swissre.com/institute

Markowitz, H. (1952). Portfolio selection. The Journal of Finance, 7(1), 77–91. https://doi.org/10.2307/2975974

International Association of Insurance Supervisors (IAIS). (2022). Risk-based global insurance capital standard. https://www.iaisweb.org

Brigham, E. F., & Ehrhardt, M. C. (2017). Financial management: Theory & practice (15th ed.). Cengage Learning.

International Association of Insurance Supervisors (IAIS). (2022). Global insurance market report (GIMAR) 2022. https://www.iaisweb.org

Kulyasov, V. N., & Zinchuk, M. V. Struktura i funktsii strakhovogo portfelya [Structure and functions of the insurance portfolio].

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2021). Insurance market trends 2021. OECD Publishing. https://www.oecd.org

Shirvani, A. (2021). Insurance portfolio management in the era of digital transformation. (Maqola yoki kitobning aniq manbasi to‘ldirilishi kerak).